

4. Народные критерии оценки банковского обслуживания [Электронный ресурс] / Национальное Агентство финансовых исследований. – 2011. – Режим доступа : <http://nacfin.ru/novosti-i-analitika/press/press/single/10516.html>
5. Общие результаты исследования качества обслуживания в банках при получении информации об условиях открытия кредитной карты [Электронный ресурс] / Консалтинг-Центр «ШАГ». – 2008 . – Режим доступа : <http://www.stepconsulting.ru/publ/310308a.shtml>
6. **Хакимова Е. А.** Анализ качества обслуживания клиентов в коммерческом банке / Е. А. Хакимова // Вестник Челяб. гос. ун-та. – 2011. – № 6(221). – С. 131–137.
7. **Яремчук А.** Дослідження якості обслуговування в банківській сфері [Електронний ресурс] / А. Яремчук, О. Пермінова. – 2010. – Режим доступа : <http://b2blogger.com/articles/marketingresearch/111.html>

Надійшла до редколегії 12.01.2012

УДК 336.71+658.14

М. Ю. Шевцова, В. В. Тищенко

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

ФІНАНСОВА БЕЗПЕКА БАНКУ В УМОВАХ ПРИСУТНОСТІ ІНОЗЕМНОГО КАПІТАЛУ

Розглянуто присутність іноземного капіталу в банківській системі. Як фактор зовнішньої загрози іноземний банківський капітал пропонується розглядати у сучасних системах банківської безпеки окремого банку та фінансової безпеки банківської системи.

Ключові слова: банк, фінансова безпека, іноземний капітал, загрози.

Рассматривается присутствие зарубежного капитала в банковской системе. В качестве внешней угрозы зарубежный банковский капитал предлагается рассматривать в современных системах банковской безопасности отдельного банка и финансовой безопасности банковской системы.

Ключевые слова: банк, финансовая безопасность, зарубежный капитал, угрозы.

In the article there's analyzed the presence of the foreign capital in the banking system. It is offered to consider foreign bank capital as the exterior threat in the modern banking security systems of separate bank and financial security of the banking system.

Key words: bank, financial security, foreign capital, threats.

В умовах розвитку процесів фінансової глобалізації об'єктивним процесом є посилення взаємодії національних економік з міжнародними ринками капіталу. Вплив великої кількості учасників світових фінансових ринків та зростання у геометричній прогресії обсягів фінансових потоків є потужним фактором, який формує багато нових загроз та ризиків для фінансової безпеки банківської системи України. Фінансова безпека окремих банків також потребує відповідної адаптації системи управління безпекою.

Взаємопроникнення банківського капіталу відбувається на різних рівнях світових фінансових потоків. Особливо швидке та активне проникнення іноземного капіталу в банківські системи країн, що розвиваються, почалося у другій половині 1990-х років і, як очікується, даний процес триватиме й надалі. Рівень присутності нерезидентів у банківській сфері визначається режимом їх допуску. Розширення можливих напрямів і масштабів діяльності транснаціональних структур ставить розвиток національних банківських систем у залежність як від зовнішніх

загальноекономічних потрясінь, так і від фінансового становища окремих учасників. Однак результати досліджень вітчизняних науковців, що ґрунтуються на вивченні впливу іноземного капіталу, доводять, що роль іноземних інвестицій для розвитку банківського сектора України неоднозначна. Притік іноземного капіталу може мати різні наслідки залежно від макроекономічних передумов та інституційного середовища, що існує в країні. Тому особливо актуальним є дослідження впливу іноземного капіталу як на стабільність банківських установ, так і на розвиток економіки в цілому.

Дослідженню впливу іноземного капіталу на економічний розвиток України присвячено чимало праць вітчизняних практиків та науковців. Зокрема, можна виділити праці М. Савлука, Т. Смовженко, В. Гейця, О. Шарова, О. Сугоняко, В. Литвицького, Н. Версаль, О. Барановського, А. Кузнєцової, В. Рисіна, І. Лютого, В. Новицького, Н. Шелудько та інших.

Проведений аналіз досліджень і публікацій свідчить про відсутність єдиної думки щодо наслідків проникнення іноземного капіталу в банківський сектор України, а також методичних основ формування системи управління фінансовою безпекою банку в умовах присутності іноземного капіталу.

Метою даної роботи є виявлення факторів та впливу участі іноземного капіталу в банківській системі України з позицій фінансової безпеки.

Фінансова безпека банківської діяльності розглядається як безпека банківської системи та безпека окремого банку. Фінансову безпеку банківської системи в цілому та її окремих складників розглядають також у двох аспектах. По-перше, з погляду фінансових наслідків її діяльності для країни в цілому та окремих клієнтів та контрагентів. По-друге, з погляду недопущення й запобігання явним і потенційним загрозам фінансовому стану усієї банківської системи країни, Національного банку України та вітчизняним комерційним банкам.

Л. Г. Мельник визначає фінансову безпеку як внутрішньовиробничу складову економічної безпеки [1], а Т. М. Болгар [2] стверджує, що важливою цільовою направленістю системи фінансової безпеки є створення необхідних фінансових передумов стійкого зростання в поточному і перспективному періодах.

Аналіз публікацій науковців показав, що для визначення терміна «фінансова безпека банку» найчастіше використовуються декілька основних понять: стан, система (підсистема, складова), ситуація (сукупність умов).

Р. Г. Сніщенко вважає, що фінансова безпека – це ситуація, коли:

- досягається певний баланс задоволення інтересів усіх користувачів результатів банківської діяльності (держави, власників, акціонерів, партнерів, клієнтів);
- банк спроможний використовувати і використовує певні шляхи і можливості реалізації власних фінансових інтересів, місії і завдань наявними обсягами своїх ресурсів;
- банк спроможний виконувати свої функції в агресивному конкурентному середовищі під впливом зовнішніх і внутрішніх дестабілізуювальних факторів (загроз) [3].

Система загроз фінансовій безпеці банків, виходячи із макро- та мікросередовища функціонування банків, поділяється на дві групи: зовнішні загрози та внутрішні загрози [4]. Іноземний банківський капітал можливо розглядати як з позиції позитивного впливу, так і з позиції зовнішніх загроз.

Вплив іноземних банків на розвиток вітчизняної банківської системи відбувається поступово, й поки що складно передбачити всі його наслідки. Проте вже сьогодні помітні нові тенденції, які виникли з приходом на український фінансовий ринок іноземних банків і дедалі сильніше впливають на розвиток банківської системи в цілому. До таких тенденцій можна віднести:

- посилення конкуренції між вітчизняними та зарубіжними банками за клієнтів;
- зміни у структурі джерел формування банківського капіталу. Іноземні банки через свої материнські структури дістали доступ до дешевших, ніж в Україні, фінансових ресурсів;

Форми залучення і діяльності іноземного банківського капіталу в країнах Центральної та Східної Європи багатоманітні: утворення представництв та філій, банків із різною часткою участі іноземного капіталу, участь у приватизації державної власності в банках, скуповування банківських акцій у приватних акціонерів. Вкладення іноземного капіталу може здійснюватися у формі грошових валютних засобів, майна, інтелектуальної власності, ноу-хау, менеджменту, експертизи, аудиту тощо.

У Східній Європі (за винятком Росії) іноземні банки контролюють 57 % всіх банківських активів. Кредитним організаціям, що контролюються нерезидентами, належать 95 % банківських активів в Естонії, 82 в Хорватії, 78 в Чехії і 75 % у Словаччині, близько 70 % в Угорщині та Литві. З 35 болгарських банків 25 перебувають під контролем іноземців. Лише по одному великому банку, що не перейшли до іноземних банків, залишилось у Румунії, Словенії, Угорщині [5].

Вітчизняні дослідники виділяють три моделі продажу вітчизняних банків: повний продаж, спільний бізнес, портфельний продаж.

На сьогоднішній день питання норми участі іноземних інвесторів є досить суперечливим. На думку авторів А. Кузнєцова та В. Рисіна, для стабільного економічного зростання частка іноземних інвестицій повинна становити 20–25 % від ВВП [5]. Ф. Шпиг підтримує позицію колег та допускає 25 % частку іноземного капіталу [6], тоді як М. Савлук вважає оптимальною частку на рівні 40 % [7]. НБУ ж ставить питання введення обмежень наявності іноземного капіталу в банківській системі України на рівні 50 % [8].

З огляду на негативні наслідки іноземного контролю для фінансової безпеки України обмеження частки іноземного капіталу на рівні до 50 % можна вважати доцільним, однак деякі практики вважають, що таке обмеження, скоріше за все, унеможливить не тільки прихід нових інвесторів, а й подальший розвиток наявних на ринку іноземних інвесторів.

Частка іноземного капіталу у загальному зареєстрованому статутному капіталі діючих банків України за 2007 рік збільшилася з 27,6 до 35,0 %. У 2008–2010 рр. темп збільшення частки іноземного капіталу значно зменшився. Іноземний капітал в Україні представлений 23 країнами. Найбільшу частку становить капітал Австрії (20,3 %), Кіпру (20,3), Франції (12,5), Росії (9,7), Нідерландів (8,2), Польщі (7,9) та Швеції (6,1 %). Серед іноземних інвесторів, що вклали капітал у банківську систему України, є дві міжнародні фінансові організації; 39 компаній, фірм, товариств тощо; 19 банків та три фізичні особи [9].

Продаж активів іноземному інвестору може здійснюватися трьома шляхами: шляхом додаткової емісії акцій банку, або ж у вигляді прямого продажу власниками своїх акцій, а також шляхом продажу компанії-власника банку. Всі варіанти непогані, проте другий найпоширеніший, оскільки теоретично, за інших рівних умов, у разі вже підготовленої додаткової емісії, може принести своїм власникам, хоча і не значний, проте набагато більший коефіцієнт прибутковості.

За даними НБУ, з кожним роком кількість банків з іноземним капіталом постійно збільшується, про що свідчить рисунок.

За відкритими джерелами, станом на початок 2011 року участь російського капіталу в банківському секторі України становила 9,85 %. При цьому практично всі великі кредити в Україну так чи інакше видаються банками саме з російським капіталом, а ВТБ взагалі «призначений» куратором російських проектів в Україні. При цьому можливості кредитування у них вищі, ніж у інших банків, і процентні ставки за кредитами нижчі.

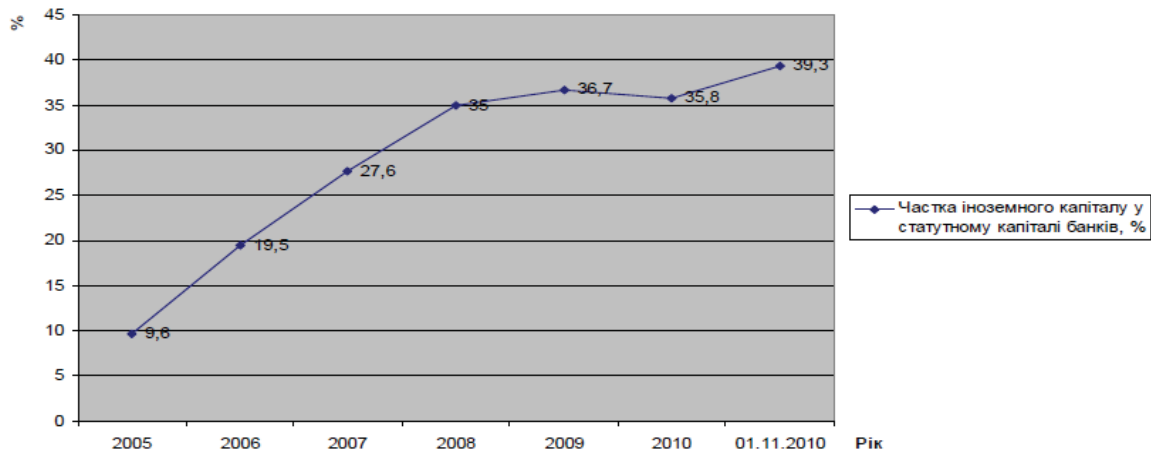

Рис. Частка іноземного капіталу у статутному капіталі банків
(побудовано авторами за даними [8])

Працівники банків, які оцінюють конкурентне поле на ринку, не заперечують існування ознак переділу впливів. Ринок зростає повільно й буде залишатися таким і в 2012 році: українські банки різного походження (державні, приватні українські, міжнародні та російські) мають у своєму складі потужних гравців для конкуренції, але саме поле є обмеженим.

Необхідно розуміти, що кожен економічний ресурс має свою ціну, а тому варто усвідомити, що саме може бути втрачене за припливу порівняно більш дешевих фінансових ресурсів. Оптимальний вибір у цій сфері потребує чітких уявлень про переваги та витрати.

На думку Т. С. Смовженко, інституційно-правове регулювання рівня ризиків збільшення присутності іноземного капіталу в банківській системі України на сучасному етапі полягатиме в таких діях:

- формування чіткого механізму відбору потенційних претендентів на купівлю значної частки вітчизняного банку з іноземним капіталом;
- здійснення особливого контролю за власниками істотної участі та змінами у структурі власності шляхом перевірки джерел походження коштів і визначення їх реальних власників;
- особливий моніторинг діяльності іноземних банків на основі оцінки ризиків;
- запровадження організаційної селекції та моніторингу доступу іноземного банківського капіталу на основі пріоритетів розвитку країни-реципієнта;
- введення заборони на доступ банків з офшорних зон;
- використання права органів банківського регулювання відхиляти пропонувану іноземним керівництвом кандидатуру у вище керівництво банку, мотивуючи це невиконанням певних нормативних вимог, та блокувати будь-які пропозиції поглинання;
- введення письмової гарантії іноземних банків про безумовне виконання ними зобов'язань, які виникли у зв'язку з діяльністю їхніх філій;
- визначення та дотримання чітких підстав відмови в акредитації філії іноземного банку на території України [10].

Академік В. М. Геєць підкреслює існування певної закономірності – чим більшою є сукупна іноземна присутність у банківському секторі даної країни, тим менш чутливими до шоків і менш проциклічними стають у ній банки [11]. Такий висновок він робить виходячи з того, що більша диверсифікованість банків з іноземним капіталом робить їх менш вразливими до кризових явищ у країні приймання.

Таким чином, завдяки розширенню присутності іноземних банків в Україні розвивається нове фінансово-економічне середовище, головну роль в якому відіграватимуть іноземні банки та іноземна валюта. Це створює загрозу реалізації внутрішніх і зовнішніх стратегічних завдань, які стоять перед українською економікою. Відтак процес уходження іноземного капіталу в український банківський сектор, особливо в умовах деформованого механізму розподілу фінансових ресурсів, має бути вкрай поступовим і регульованим державою.

Обираючи національну стратегію щодо залучення та функціонування іноземного банківського капіталу, необхідно враховувати зарубіжний досвід у цій сфері.

До країн Східної та Центральної Європи іноземні банки приходили, користуючись такими мотивами:

- 1) захоплення нових ринків;
- 2) отримання вищих прибутків;
- 3) отримання регуляторних пільг;
- 4) прагнення до зростання заради збереження незалежності.

Так, зокрема, спочатку в Чехії, Угорщині та Польщі іноземні банки обслуговували переважно діяльність контрагентів материнської країни, розширюючи тим самим присутність іноземного бізнесу на території країни і створюючи умови для експорту з неї прибутків. Пізніше (наприкінці 1990-х) іноземні банки переорієнтувалися на роздрібний ринок з метою розширення обсягу банківських послуг. Потужні іноземні банки, продаючи більш складні послуги, легко залучають кращих клієнтів, що несуть найнижчі ризики, чим ускладнюють конкуренцію для решти банків. Щодо регуляторного середовища, то слід зазначити, що у країнах Східної та Центральної Європи на початку 1990-х років умови ліцензування, нагляду та регулювання для іноземних банків були набагато сприятливішими, ніж у материнських країнах. Щодо стимулу до зростання, зазначимо, що середні за розмірами західноєвропейські банки, які не мають можливості збільшити обсяг операцій в Західній Європі через конкуренцію та обмеженість вільних ресурсів, виявляють дуже велику зацікавленість у виході на швидкозростаючі ринки Центральної Європи.

Фахівці пропонують розвивати системи банківської безпеки [3; 4; 14], складовою яких є фінансова безпека банків.

Фактори впливу іноземного капіталу виступають елементом формування фінансової безпеки банку, що є передумовою до його стійкості чи занепаду, враховуючи якість їх впливу. Однак необхідно враховувати той факт, що банк завжди перебуває під впливом зовнішніх і внутрішніх факторів. Вони діють на установу сумарно і водночас, але питома вага кожного з них може відрізнитися, оскільки і сам характер впливу може бути негативним і позитивним. Таким чином, сукупний вплив факторів може спричинити недосконалість забезпечення внутрішньої та зовнішньої безпеки банку чи, навпаки, збалансованість і стійкість до різних впливів.

Основні завдання правового регулювання діяльності іноземних банків на рівні фінансової безпеки банківської системи:

- підтримання стабільності та надійності банківської системи з метою сприяння економічному піднесенню;
- захист інтересів вкладників, що розміщують свої кошти в іноземних банках;
- створення рівних конкурентних можливостей для вітчизняних банків;
- підтримання необхідного рівня стандартизації і професіоналізму в іноземних банках.

Відповідно до зазначених завдань для доопрацювання законодавства України необхідно: для забезпечення єдиної системи регулювання і нагляду за діяль-

ністю банківської системи в законі чітко визначити, що облік операцій філій іноземних банків ведеться на окремому балансі за правилами, встановленими НБУ; для захисту української банківської системи від приходу філій слабких іноземних банків з недостатньо високою репутацією передбачити в законі, що право на відкриття філій мають банки, які мають статутний капітал не менше 1 млрд євро, а також мають рейтинг «А» за класифікацією світових рейтингових агенцій; запровадити принцип взаємності, передбачивши, що іноземний банк набуває права на відкриття філій в Україні за умови, що банкам України надане право відкривати свої філії на території іноземної держави, у якій створений і діє іноземний банк.

Система банківської безпеки на рівні окремого банку повинна включати як складову механізм визначення та оцінки зовнішніх та внутрішніх загроз.

Для ефективної дії механізму потрібні відповідні методики визначення та ідентифікації загроз, методики оцінки впливу загроз на результат діяльності, що визначається системою показників. Рівень ефективності механізму – це обсяг втрат, яких стало можливим запобігти завдяки дії цього механізму.

Бібліографічні посилання та примітки

1. Економіка підприємства / за заг. ред. д-ра. екон. наук, проф. Л. Г. Мельника. – Суми : Університет. книга, 2004. – 648 с.
2. **Болгар Т. М.** Фінансова безпека банків в умовах ринкової трансформації економіки України : дис. канд. екон. наук : спец 08.00.08 / Т. М. Болгар. – 2009.
3. **Сніщенко Р. Г.** Сучасні аспекти банківської безпеки / Р. Г. Сніщенко, О. Й. Шевцова // Економіка: проблеми теорії та практики : зб. наук. праць. – Д. : ДНУ, 2005. – Вип. 209: в 4 т. – Т. II. – С. 546–554.
4. **Сніщенко Р. Г.** Способи протидії загрозам фінансовій безпеці / Р. Г. Сніщенко, О. Й. Шевцова // Економіка і регіон. – 2010. – № 1(24). – С. 99–106.
5. **Кузнєцов А.** Оцінка впливу іноземного капіталу на функціонування банківської системи / А. Кузнєцов, О. Другов, В. Рисін // Вісник Нац. банку України. – 2007. – № 1. – С. 24–27.
6. **Шпиг Ф. І.** Банки з іноземним капіталом як можлива загроза для національної економіки / Ф. І. Шпиг, А. О. Єліфанов // Міжнар. банківська конкуренція: теорія і практика : зб. тез доп. І Міжнар. наук.-практ. конф. (25–26 травня 2006 р.). – Суми : УАБС НБУ, 2006. – С. 7–8.
7. **Савлук М.** Банківська система – барометр економіки / М. Савлук // Урядовий кур'єр. – 2005. – № 212. – С. 23.
8. Основні показники діяльності банків України. Офіційна статистика НБУ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.bank.gov.ua/Bank_supervision/dynamics.htm
9. **Галіцейська Ю.** Капіталізація банківської системи України: проблеми та перспективи / Ю. Галіцейська // Вісник ТНЕУ. – 2008. – № 4. – С. 76–82.
10. Новий етап розвитку банківської системи України: зростання участі іноземних інвесторів: моногр. / За наук. ред. д-ра екон. наук, проф. Т. С. Смовженко. – К. : УБС НБУ, 2008. – 231 с.
11. **Геєць В. М.** Іноземний капітал у банківській системі України [Електронний ресурс] / В. М. Геєць // Дзеркало тижня. – № 26 (605). – Режим доступу : <http://www.dt.ua/2000/2040/53895>
12. Офіційний сайт рейтингової агенції Standard & Poor's [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.standardandpoors.com/home/en/eu>
13. Paying Taxes: The global picture 2010 / PricewaterhouseCoopers, World Bank [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.pwc.com/gx/en/paying-taxes>
14. **Шевцова О. Й.** Система фінансової безпеки банку / О. Й. Шевцова // Вісник соціально-економічних досліджень. – О. : ОДЕУ, 2005. – Вип.19. – С. 340–344.

Надійшла до редколегії 20.12.2011